

УДК 323.174

О. Б. КОБЕНКО

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Аналізується глобальна регіоналізація як феномен розвитку сучасного світу. Процеси регіоналізації міжнародних відносин досліджуються в контексті глобалізації, а простір глобального світу подається як трирівнева структура. Виявлено що причини глобальної регіоналізації тісно пов'язані з необхідністю суб'єктів глобального світу вбудуватися у сучасне формування ієрархії глобального світу.

Ключові слова: глобалізація, міжнародна регіоналізація, інтеграція, макрорегион, структура глобального світу, багатополлярність.

Кобенко О. Б. Теоретические основы глобальной регионализации международных отношений

Анализируется глобальная регионализация как феномен развития современного мира. Процессы регионализации международных отношений исследуются в контексте глобализации, а пространство глобального мира представляется как трехуровневая структура. Выявлено что причины глобальной регионализации тесно связаны с необходимостью субъектов глобального мира встроиться в современное формирование иерархии глобального мира

Ключевые слова: глобализация, международная регионализация, интеграция, макрорегион, структура глобального мира, многополярность.

Kobenko Olesia. The theoretical foundations of global regionalization of international relations

This article analyzes the global regionalization as a phenomenon of the modern world. Regionalization of international relations are explored in the context of globalization, and the space of the global world is represented as a three-tier structure. Revealed that the cause of global regionalization closely linked with the need to integrate the subjects of global peace in the modern global world hierarchy formation.

Key words: globalization, regionalization of international integration, macro-region, the structure of the global world, multipolarity.

Однією з найважливіших особливостей розвитку світової спільноти в другій половині ХХ ст. є глобалізація багатьох процесів і явищ у галузі міжнародних відносин, посилення взаємозв'язків і взаємозалежності сучасних держав. Глобалізація проявляється не тільки у світовому масштабі, а й на регіональному рівні. Важливою складовою міжнародних відносин у ХХІ ст. є регіональне співробітництво і розвиток. У зв'язку з чим істотно зростає значення регіонального чинника в сучасних міжнародних відносинах.

Феном регіоналізації міжнародних відносин бере свій початок у процесах глобалізації, відповідно до цього розглядати і вивчати його слід у цьому контексті.

У підходах до аналізу цих двох процесів немає єдності. Одні вважають регіоналізацію складовою частиною глобалізації, інші сприймають її як альтернативу. Наприкінці ХХст. спроби універсалізації глобального співтовариства в неоднорідному соціальному часі стали супроводжуватися посиленням тенденцій регіоналізації. Це викликало підвищений інтерес до геополітичних (геоекономічних) концепцій «великих просторів». У наукових колах все більше усвідомлюється той факт, що лише створення наддержавних «великих просторів» є оптимальною моделлю, здатною ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики.

Актуальність регіоналізації зумовлена сучасними тенденціями глобалізації суспільного розвитку, включаючи політику, економіку і культуру. У процесі глобалізації трансформуються інститути державної влади. Частина державних функцій переходить на більш високий ієрархічний рівень до всесвітніх та міжнародно-регіональних організацій. Одночасно спостерігається тенденція до розширення прав субнаціональних територіальних громад – регіональних, муніципальних і провінційних. Таким чином, в міжнародних відносинах в якості самостійних суб'єктів виступають саме регіони.

Аналіз процесу регіоналізації в сучасному світі, як вже було сказано раніше, є одним з найбільш актуальних. На даний час проводиться досить багато досліджень з проблем регіонального розвитку. Так що ж являє собою дане явище? У чому полягає його сутність? Як воно впливає на стан і ставлення сучасних держав? Перш ніж відповісти на ці та інші питання, необхідно мати чітке уявлення, що таке регіон.

У теоретико-методологічній основі аналізу глобальної регіоналізації знаходиться поняття «регіон» (від лат. «regio» – область). Трактуючи даного поняття залежить від підходу до його аналізу та інтерпретації. Так, існують економічна, культурологічна, геополітична, політологічна, філософська, адміністративно-правова та інші трактування цього поняття.

У «Політичній енциклопедії» регіон визначається як «самостійна просторово-географічна, адміністративно-територіальна, інституційно-політична, економічна, соціальна, історико-культурна, етнічна і демографічна величина»¹. Дане трактування є відкритим за своїм змістом, і під це визначення потрапляють такі різні за своїми масштабами регіони, як Одеська область, Західна Європа, США, Південно-Східна Азія.

В енциклопедії «Глобалістика» приводяться такі визначення поняття «регіон»: «(1) простір, обмежений фізико-географічними, адміністративними або будь-якими іншими кордонами; 2) велике територіальне утворення, що охоплює кілька країн, або значна адміністративна частина однієї країни, що відрізняється від інших територій сукупністю природних і (або) історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей»².

Науковці Ю.А. Абрамов та В.І. Куйбар пропонують таке визначення поняття «регіон»: «регіон слід розуміти як загальнонаукову категорію, що позначає конкретно-історичну цілісність, що володіє властивістю ресур-

сної технологічної та етнокультурної самодостатності для розширеного соціального відтворення»³.

У Європейській хартії територіального самоврядування, що є додатком до прийнятої Європейським парламентом Резолюції про регіональну політику Співтовариства і про роль регіонів, в ст. 1 є наступне визначення регіону: «Регіоном називається територія, яка з географічної точки зору являє собою виразне ціле, або ж є однорідним комплексом територій, які створюють замкнуте ціле, для того щоб стимулювати культурний, соціальний та економічний прогрес»⁴.

Дані визначення, так само як і їх формулювання, методологічно відкрито. Це дозволяє розуміти під даною категорією регіони будь-якого рівня і трактувати ту чи іншу державу теж як регіон, як структуроутворюючу одиницю. З даних визначень, регіоном є такі різні за масштабом і якісним характеристикам структурні одиниці, як Баварія, Андалузія, Фландрія, Близький Схід, Азіатсько-тихоокеанський регіон, Східна Європа, Латинська Америка і т. д. Виходячи з цього у подальшому аналізі ми будемо розглядати простір глобального світу у вигляді трирівневої структури – сукупність суб-, мезо-та макрорегіонів, де поняття «регіон» виступає як базовий елемент цієї трирівневої системи.

Таким чином, термін «регіон» використовується для визначення:

- внутрішньодержавної адміністративної одиниці (Уельс, Корсика, Флорида) і розуміється як субрегіон всередині держави;
- поняття «регіон» ототожнюється з поняттям «держави», яке відповідно до даної логіки можна визначити як мезорегіон;
- для визначення групи держав (АТР, Північноамериканський регіон, Європейський регіон і т. д.) і розуміється як макрорегіон;

Якщо субрегіон та мезорегіон як соціально-територіальний, економіко-територіальний і політико-територіальний феномен досліджений вже досить глибоко, то сутність і роль регіональних макросистем в еволюції сучасних глобальних процесів потребує більш детального вивчення.

Саме процеси, що відбуваються на макрорівні, призводять до «такої конфігурації міжнародних відносин, в рамках яких основна взаємодія протікає між різними регіональними угрупованнями, а не між окремими великими державами або коаліціями держав, географічно віддалених один від одного»⁵. Результатом цих процесів є зміна Вестфальської системи світоустрою, трансформація геополітичної, геостратегічної та гео економічної структури глобального світу і складання нових центрів глобальної економіки і політики.

Макрорегіон, як правило, має ряд однорідних характеристик: загальні наднаціональні органи управління (Європейський союз, СНД); соціокультурні або мовні кордони (країни Британської співдружності, Північноатлантичного співтовариства, арабський світ та ін); конфесійну єдність (ісламський світ, християнська цивілізація); загальну соціально-економічну модель розвитку (ліберальна, континентальна, середземноморська, скандинавська і т. д.).

Глобальна регіоналізація має свої об'єктивні причини, головна з яких – необхідність посісти своє місце у процесі становлення ієрархії політичних суб'єктів глобального світу.

Аналіз геополітичного простору сучасного глобального світу дозволяє виділити наступні категорії геополітичних регіонів: центри сили і претенденти на центри сили.

Центр сили можна визначити як сукупність військових, економічних, політичних, соціокультурних (цивілізаційних) ресурсів держави, наявність яких визначає його геостратегічний, гео економічний, геополітичний і соціокультурний потенціал і дозволяє активно брати участь в управлінні процесами глобального світу. Акумуляція в єдиному локальному геопросторі всіх цих видів факторів утворює центр сили багатополярного світу.

Окремій державі цього домогтися досить складно, проте об'єднання з іншими державами своїх економічних, політичних і військових ресурсів дає можливість такому союзу (блоку) стати центром сили глобального світу. При доведенні інтеграційних процесів до свого логічного завершення, тобто до формування повноцінного економічного, політичного, військово-стратегічного союзу, дане утворення, акумулювавши потенціал декількох суміжних держав, стає центром сили глобального світу. Однак поки на практиці в зв'язку зі складністю реалізації даних умов повноцінним центром сили вдалося стати лише Європейському союзу.

Претенденти на центр сили – це країни, які знаходяться в процесі об'єднання своїх ресурсів і створення економічного, політичного та військово-стратегічного союзу. До таких можна віднести багато регіональні інтеграційні об'єднання, такі як АСЕАН, АТЕС, МЕРКОСУР, РСАДПЗ (Рада співробітництва арабських держав Перської затоки), Південноафриканський митний союз, ЕврАзЕС та інші, які перебувають в даний момент, як правило, на етапі економічної інтеграції.

Тенденція глобального регіоналізму обумовлена інтенсивними інтеграційними процесами, які є у світі і в результаті яких відбувається об'єднання країн у регіональні системи. У науковій літературі все частіше зустрічаються терміни «фрагментація світу», «территорізація світу», «багатополярність» та ін.

На мою думку, це відображає сучасне формування структури глобального світу, яка постає як сукупність макрорегіонів (полісів, центрів сили і макрорегіональних систем). Провідні макрорегіони (Євросоюз, АТР) спільно з світовою державою США є основними рушійними силами глобалізації, різною мірою втягуючи в орбіту свого впливу решту держав. На зміну Вестфальської системи світу приходить макрорегіональна поліцентричність.

На макрорівні регіон розглядається як соціально-економічна і політична цілісність, формально виражена (виступаюча) як наднаціональне і транснаціональне утворення.

Виходячи з даного твердження, можна констатувати, що в основі парадигми глобального регіоналізму лежить уявлення про макрорегіони як про інтегровану соціально-економічну, політичну систему, що володіє геодивізіональною цілісністю, соціокультурною близькістю і пов'язаністю певними наднаціональними політичними інститутами.

Тобто у контексті глобальної регіоналізації, регіоноутворюючими факторами виступають як економічні, так і географічні, історичні, етноконфесійні, соціокультурні, демографічні, інформаційні та інші фактори.

Якщо економічна інтеграція зазвичай розглядається як процес створення єдиного комплексу на рівні національних економічних систем, то політичну інтеграцію можна трактувати як процес створення цілісного комплексу на рівні національних політичних систем, що інтегруються.

Для того, щоб зрозуміти сутність політичної інтеграції, необхідно розглянути етапи інтеграції економічної, згідно з якими її поступовими рівнями є: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз.

На початковому етапі міжнародної економічної інтеграції створюються зони вільної торгівлі – ЗВТ, тобто скасовуються митні бар'єри у межах об'єднання.

Другим етапом є створення митного союзу (ЕАВТ, ЛАСТ), це характеризується вільним переміщенням товарів і послуг усередині угруповання, єдиний митний режим відносно третіх країн.

Третім етапом є формування спільного ринку, це супроводжується зниженням бар'єрів між країнами не тільки у взаємній торгівлі, але й у переміщення робочої сили і капіталу.

Та четвертим етапом економічної інтеграції є створення економічного союзу – це передбачає проведення єдиної економічної політики, функціонування єдиної валюти, створення єдиного емісійного центрального банку.

Побудувати відповідну шкалу, яка б визначала рівень політичної інтеграції, достатньо важко, в тому числі через відсутність кількісних показників. Хоча практика емпіричних спостережень за найбільш успішними інтеграційними об'єднаннями, тобто тими, які перейшли від економічної інтеграції до політичної (ЄС) або знаходяться на стадії такого переходу, дозволяє виділити етапи їх еволюції:

- взаємне інформування та узгодження внутрішньої і зовнішньої політики країн – членів інтеграційного об'єднання;
- координація політики;
- створення системи регіональної безпеки;
- формування наднаціональних органів (контролю, координації, а пізніше управління);
- прийняття спільної конституції.

Аналізуючи процес глобальної регіоналізації можна визначити його характерні риси:

- не стихійний характер, тобто це заздалегідь спланований та проаналізований процес, що вимагає великої підготовчої роботи та сприймається його учасниками як об'єктивна необхідність.
- асинхронність економічної та політичної інтеграції різних регіонів.
- наявність регіонального лідера, який ініціює інтеграційні процеси і є їх головним двигуном.
- історична та етноконфесійна спільність.
- схожість економічних моделей розвитку, політичних систем і домінуючої системи цінностей.

Глобальна регіоналізація проявляється наступним чином:

По-перше, інтеграція локальних спільнот і поєднання в макрорегіон. Підставами для такої інтеграції виступають як внутрішні (економічне партнерство, схожість політичної культури та інститутів, соціокультурна

близькість, наприклад, ідентична цивілізаційна матриця), так і зовнішні чинники (загальні орієнтири зовнішньої політики, стратегії взаємодії з глобальним світом і його акторами, рішення задач макрорегіональної безпеки та ін.).

По-друге, відбувається локалізація самодостатнього територіально-економічного, територіально-політичного та територіально-соціокультурного співтовариства, межі якого досить чітко окреслені й часто збігаються з межами конкретної держави. Дані об'єднання можна позначити як «функціональні регіони», тобто що функціонують як суверенні держави.

По-третє, на базі інтеграції та локалізації виникає якісно нове геополітичне і гео економічне утворення, члени якого (суверенні держави) передають частину своїх функцій на наднаціональний рівень. Межі таких макрорегіонів можуть збігатися з кордонами геоцивілізацій (наприклад, ЄС). У даних об'єднаннях спостерігається тенденція до замикання торговельних та інвестиційних потоків усередині системи, що сприяє досягненню ще більшої самодостатності, незалежності від зовнішнього середовища, стабільності і безпеки. Особливо це стає актуальним у період фінансово-економічних потрясінь.

Глобалізація призвела до пошуків противаг і спроб створення геополітичної рівноваги за допомогою регіоналізації міжнародних відносин. Сучасний глобальний світ не обмежується реальним географічним простором, він став багатовимірним.

Глобальна регіоналізація є наслідком глобалізації, яка призводить до фрагментації світу на макрорегіони і формуванню ієрархічної глобальної системи, що складається з полюсів, центрів сили, претендентів на центри сили і регіональних систем глобального світу.

Таким чином, аналіз соціально-територіального простору глобального світу і визначення політичної карти земної кулі дозволяє виявити феномен глобальної регіоналізації, який показує якісно нову форму структуризації глобального світу.

Згідно з цим аналізом, в даний час історичної реальності відбувається процес розмежування глобального геополітичного простору на декілька центрів сили. В першу чергу це проявляється посиленням позицій КНР, як світового лідера, та позицій Росії – про що свідчать процеси євразійської інтеграції.

Досліджуючи сучасні тенденції розвитку глобального світу, стає очевидним те, що у найближчі роки основним змістом світової політики буде наростання конфліктного потенціалу та суперництва між глобальними центрами сили Заходу та Сходу.

1. *Політична* енциклопедія: у 2 т. – Т. 2. – М.: Думка, 1999. – 333-334 с.
2. *Глобалістика*: Енциклопедія [під ред. І. І. Мазура] – М.: Радуга, 2003. – 882 с.
3. *Абрамов Ю. А.* Глобальна регіоналізація: до обгрунтування поняття / Ю. Абрамов, В. Куйбар – СПб.: Соціально-гуманітарні знання, 2008. – С. 242.
4. *Каложнова Н.Я.* Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность / Каложнова Н.Я., Лидин К.Л., Пивоварова М.А. – М.: ТЕИС (МГУ), 2003. – 359 с.
5. *Троїцький М. А.* Глобальний регіоналізм і зовнішня політика Росії / Троїцький М.А. – М.: Вільна думка, 2009. – 35-46 с.